

ПРОМЕНЛИВО Я – ИСТОРИЯ НА КОДИФИКАЦИЯТА

ЖАНЕТА ЗЛАТЕВА

ИНСТИТУТ ЗА БЪЛГАРСКИ ЕЗИК „ПРОФ. Л. АНДРЕЙЧИН“ ПРИ БАН
zhaneta.zlateva@abv.bg

PROMENLIVO YA – HISTORY OF THE CODIFICATION

ZHANETA ZLATEVA

INSTITUTE FOR BULGARIAN LANGUAGE „PROF. L. ANDEYCHIN“ AT BAS
zhaneta.zlateva@abv.bg

This paper aims to analyze the history of the codification of the rule for the so called *promenlivo ya* (variable *ya*) in order to find out if there are any historical reasons in it that premise the deviations from the rule in the common speech (or the so called *svrahyakane*).

Keywords: variable *ya*, *svrahyakane*, history of the codification

Едно от характерните за съвременната езикова ситуация явления, които бележат разколебаване в правоговорната норма на книжовния език, е т.нар. *сврѣхякане* – изговор на *я* в думи и форми, в които според правилото променливото *я* се преглася в *е*. Явлението може да се разгледа и като веднъж прегласено променливо *я* в *е*, което под влияние на аналогията повторно се преглася в *я*. Регистрирано е в членуваните и нечленуваните форми за множествено число на прилагателни имена (*голямият, бяли*) и на мин. страдателни причастия (*нагрятият, огряни*), при някои местоимения (*тяхен, тяхният*), както и във формите за мн. число на мин. св. и мин. несв. деятелни причастия (*живяли, звъняли*). А *Нов правописен речник* го определя като проява на сврѣхстарателност на българи от западните краища или на диалектно влияние в речта на българи, живеещи източно от ятовата граница (НПР/NPR 2002: 23).

Тук ще разгледаме историята и съвременното състояние на кодификацията на правилото за променливото *я*. Въз основа на анализ на

текстовете в правописните речници след правописната реформа от 1945 г. до днес статията цели да проследи доколко последователно се е изменяла кодификацията и дали в нея има предпоставки за колебанията, които се наблюдават в устната реч. Взема се предвид и кодификацията на изговора и правописа на ятовата гласна в научните граматики между 1936 и 1944 г., т.е. до правописната реформа. Обръща се внимание и на динамиката на формообразователната дублетност по отношение на променливо *я* във формите за имперфект и за минало несвършено деятелно причастие след *ж*, *ч*, *ш* и след гласна в единствено и в множествено число като индикатор за колебанията в системата.

Старобългарската ятова гласна отпада от новобългарската азбука с правописната реформа от 1945 г. Реформата всъщност уеднаква правописното правило с вече установеното в книжовния език правоговорно правило, което е основано на изговора на ятовата гласна в северозточните говори. Прегледът на кодификацията в междувоенните граматики и в правописните речници от 1945 г. до днес показва, че правилото кога променливо *я* запазва изговора си (впоследствие и правописа) като *а* с мекост на предходната съгласна (или *йа*) или като *е*, по същността си не се променя: променливото *я* едновременно под ударение и пред твърда сричка или в краесловието запазва якавия изговор, а пред мека сричка и пред шушкава съгласна, както и в някои заемки от руски се изговаря като *е*, съответно след реформата се отбелязва с буква *я* или с буква *е*.

Правилото за променливото *я* е кодифицирано във всяка една от междувоенните граматики и във всеки един от правописните речници след 1945 г. Уводът на речниците или започва с правилото за променливото *я*, или това е първото от кодифицираните правописни правила, като на него е отделен много по-голям обем, отколкото на останалите правила. От една страна, отпадането на *ѣ* от новобългарската азбука налага необходимостта подробно да се уговорят случаите, в които се пише *я* или *е*. От друга страна, подробното уговаряне на случаите е обусловено от факта, че правилото не съвпада с изговора в народните говори, корени се и в самия характер на правилото: „Поради това, че вместо звук *я* се явяват по наречията и други звукове, и защото буквата

ят бележи в писмото два звука, писането на *ят* се явява най-мъчната работа в нашия правопис. Който е овладял правописа на *ят*, научил е, може да се каже, половината от целия правопис“ (Попов/Роров 1941: 20).

Прегледът на речниците показва, че всеки от тях в различен обем съдържа определение за променливо *я* и информация за произхода му; правилото кога се пише *я*; условия за преглас и указания относно прегласа при формообразуването; списък на думите, които съдържат променливо *я* в корена си, и думи, представляващи изключения от правилото – заемки от руски и названия на географски обекти.

Най-подробни са указанията за прегласа на *я* в различни думи и форми в *Правописния и правоговорен наръчник* (1945 г.) и в *Правописния речник Хемус на българския език* (1945 г.). В *Правописния речник на книжовния български език* (1945 г.) и в следващите му преработени издания са разгледани само основни случаи като образуването на причастията и на формите за минало несвършено и минало свършено време, но затова пък списъкът с думи, съдържащи променливо *я*, е по-богат, включва изключения, примери за преглас и особени случаи, уговорени със забележки в предходните речници: *плясвам* (но: *плесна, раз-плеск(в)ам*); *сядам* (но: *седна*); *сянка* (но: *отсенка*). Този списък почти не се променя (от него отпадат само някои остарели думи) до издаването на *Нов правописен речник* (2002 г.), в който списъкът с думи не е публикуван, но случаите на преглас отново са подробно разгледани и уговорени.

От 1945 г. насам последователно е кодифицирано правилото в 1 и 2 л. мн.ч. на мин. несв. и мин. св. време да се пише и произнася *я*, въпреки че следващата сричка е мека (*четяхме, четяхте*). Последователно е кодифициран и прегласът на *я* в *е* при образуване на форми за мн.ч. на причастията (минало несвършено деятелно причастие, минало свършено деятелно причастие и минало страдателно причастие). В речниците от 1945 г. се срещат две формулировки на правилото. Първата (Наръчник/Narachnik 1945, Речник Хемус/Rechnik Hemus 1945) извежда правилото от окончанието *и* за множествено число на причастията и пред членната морфема за м.р. ед.ч., което оформя меката сричка и съответно изписването на формите за множественото число с *е* (*живе-*

ли, пели, четели, нагрети, търпени и живелият, търпеният, нагретият). Втората част от правилото гласи, че мин. св. вр. и мин. несв. време не могат да завършват на *-ex*, а само на *-яx*; с *я* се пишат също мин. св. действително причастие, мин. страдателно причастие (*живял, нял, търпял; преживял, нагрял, търпял*) и мин. несв. действ. причастие (*четял, берял, редял, търпял*) (Наръчник/Narachnik 1945: 10–11).

Другата формулировка (ПРБКЕ/PRKBE 1945), която взема превес в останалите речници до днес, разглежда отделно окончанията за мин. св. време и мин. несв. време на глаголите от I и II спрежение, като в ПРСБКЕ (1983 г.) придобива следния синтезиран вид: *Променливо я се изговаря и пише като я: I. В окончанията на мин. несв. и мин. св. вр. на глаголите от I и II спрежение, когато са под ударение, и в съответните причастия* (ПРБСКЕ/PRSBKE 1983: 16–17). В *Академичната граматика* (ГСБКЕ/GSBKE 1983: 378) и в речниците от 2002 г. (НПР/NPR 2002: 22) и 2016 г. (ОПР/OPR Глаголи 2016: 9) е отбелязано, че причастията, съдържащи променливо *я*, се прегласят съгласно правилото. В този смисъл може да заключим, че има тенденция към синтез, но и към по-голяма интелектуализация (терминологизация) в метаязика на правилото.

Въпреки че до днес самото правило за променливото *я* остава непроменено спрямо формулировките му в междувоенните граматики, вероятно под влияние на критерия нормативност кодификацията от 30-те години на миналия век до 2002 г. непоследователно допуска дублетни форми във формите за минало несвършено време и минало несвършено деятелно причастие на глаголи от първо и второ спрежение след *ж, ч, ш* или гласна: *държах* и *държех*, *държал* и *държел*; *броях* и *броех*, *броял* и *броел*.

Дублетността във формите за имперфект и за минало несвършено деятелно причастие след *ж, ч, ш* и след гласна за първи път е отразена в междувоенните граматики. Екавите форми са явление, характерно за западнобългарските говори. В кодификацията от междувоенните граматики са разгледани с различен знак. Н. Костов ги определя като перспективните форми, като според него формантът *е* има потенциала да стане маркер на минало несвършено време за глаголите от първо и второ спрежение в отличие от минало свършено време: „И така, от гла-

голи от първо и второ спрежение, когато са ударени върху основната наставка за минало несвършено време, имаме по две форми – с *e* и с *я* (*a*). Някои наши граматичи поддържат, че тези с *я* (*a*) са единствено правилни. Като се има предвид ятовото правило, това е убедително, но езиковата практика е въвела в книжовния изговор, па и в писана реч, формите с *e*. Те са по-нови и влизат в книжовния език като свойщини на западнобългарските говори. Но може да се мисли, че този изговор се налага и по аналогия от по-големия брой минали несвършени форми с изговор *e*, та то се явява като обща основна наставка за всички глаголи от първо и второ спрежение. Затова трябва да приемем и тях за правилни, по всичко изглежда, че те са формите на бъдещето (Костов/Kostov 1939: 131–132). При П. Калканджиев също са кодифицирани екавите форми (Калканджиев/Kalkandzhiev 1936: 129–130). Обратно, за Д. Попов препоръчителни са формите с *a* (*я*): „Неприемливо е за ухото на източния българин *речех, стоех* вместо *речах, стоях*. Добре е да говорим и пишем в случая *a, я*“ (Попов/Роров 1941: 85). Въпреки това екавите форми след *ж, ч, ш* и след гласна са кодифицирани във формите за имперфект и минало несвършено деятелно причастие редом с формите с *a* (*я*) (Попов/Роров 1942: 106). Л. Андрейчин извежда като водещ критерий системността за сметка на нормативността и функционалната адекватност и определя като нормативни единствено формите с *a* (*я*): „Според западнобългарското произношение някои изговарят и в книжовния език и под ударение след *ж, ч, ш* или гласна *e* вместо *ѣ* (*мълчех, съчех, стоех* и пр.), за да се различава тая форма при някои глаголи от минало свършено време (*стоях, мълчах*). Такова разграничение обаче не е тъй насъщно за езика, както може на пръв поглед да се предполага, то не съществува и при глаголи като *търпя* (втори разред от второ спрежение), а и в трето спрежение се постига само факултативно чрез промяна на ударението. По-важно е да се спази тука единството на начина, по който се преобразява *ѣ*, като се излиза от източнобългарския обичай“ (Андрейчин/Andreychin 1944: 232). На същия принцип и във формите за мин. несв. деятелно причастие са кодифицирани само формите с *a* (*я*): „Вместо *ѣ* под ударение след *ж, ч, ш* се запазва в множествено число правописно и изговорно *a*, а след съгласна – *я*, въпреки мекото окончание (*мълчал – мълчали, стоял – сто-*

яли)“ (Андрейчин/Andreychin 1944: 232–233). Само формите с *a* (*я*) са кодифицирани и в „Нова българска граматика“ на Балан (Теодоров-Балан/Teodorov-Balan 1940: 238).

Отпадането на ятовата гласна от новобългарската азбука с правописната реформа от 1945 г. предизвиква множество дискусии и спорове, които потвърждават, че правилото за променливото *я* е един от пунктовете, в които се реализира символната функция на книжовния език. Дискусиите са свързани, от една страна, с отпадането на ятовата гласна и замяната ѝ с *я* и *е* според вече утвърдения книжовен изговор и с допускането на дублетни форми, от друга. Обсъжда се както възможността да бъдат допуснати екавите форми навсякъде, където според правилото за променливото *я* се пише и изговаря *я*, така и допускането на екавите форми в имперфект след *ж*, *ч*, *ш* и гласна, а оттам и в минало несвършено деятелно причастие.

Що се отнася до цялостното допускане на дублетност, на правописната конференция от 1951 г. надделява становището, че допускането на двояк изговор би било крачка назад в развоя на книжовния език (Андрейчин/Andreychin 1951: 37). Това становище е застъпено и при обсъждането на правописните въпроси през 70-те години от Ст. Стойков, който убедително доказва, че въвеждането на дублетни форми е неприемливо, от една страна, тъй като правилото за променливото *я* в западните области е усвоено, а от друга, тъй като изговорът на *ят* е установен в книжовния език много преди самата реформа. И тъй като правилото не съвпада със състоянието на нито един диалект, тъкмо през него се реализира обединяващата функция на книжовния език: „Можем да кажем, че в общи линии чисто правописните въпроси у нас са решени. Сега е необходимо да се формулират някои доуточняващи правила и да се издаде по-голям правописен речник, който да отразява разнообразните случаи, които могат да възникват в писмената практика. [...] Не може сериозно да се говори, че въвеждането на дублетни форми (с изговор и правопис *я* и *е* или само с изговор *я* и *е*) би било богатство за езика. Ятовият въпрос има дълга история. Якавият изговор се е установил още в първата половина на 19. век и, както се знае, не отговаря на фактическото положение в нито един български диалект. [...] Из-

куствено въведеното правило за прегласяне на *я* само в случай, когато това *я* произлиза от *ят* има вече традиция в литературния ни език и трябва да се спазва. [...] Нашата правописна реформа от 1945 г. премахна *ят* и това е в съответствие с нейния прогресивен характер. Постигнато беше не само опростяване, а и приравняване на правописната и правоговорната норма, което даде възможност за установяване на една за целия български народ правоговорна норма. [...] Трябва да сме наясно, че нашият литературен език на сегашния етап от развитието си е повече говорим, отколкото писмен, докато преди 50 години беше обратното. Това е една тенденция, която все повече ще се засилва във връзка с развитието на обществения живот, във връзка с това, че радиото и телевизията придобиват все по-голямо значение. При това положение допускането на дублетни форми би довело до големи трудности. Да кажем, в един учителски колектив, едни учители ще екат, други ще якат. Представете си какво би станало при артистите, ако в един спектакъл всеки следва диалектни навици. [...] Самият живот показва, че практиката на дублетите в този случай е неприемлива (Стойков/Stoykov 1973: 282–283). Въпреки това обаче в ПРСБКЕ, 1983 г., със забележка е уговорено, че „в случаите на променливо *я* се допуска и изговор *е* (ПРСБКЕ/PRSBKE 1983: 20).

Що се отнася до формите за имперфект и мин. несв. деятелно причастие след *ж*, *ч*, *ш* и след гласна, кодификацията между 1945 и 2002 г. почти без изключения допуска екавите форми като дублетни на формите с *а* (*я*). Едно от възможните обяснения присъства в доклада на Андрейчин от 1951 г.: „В сегашния правопис (както и по-рано) минало несвършено време на глаголи с шушкава съгласна (*ш*, *ж*, *ч*) или гласна пред ударено окончание няма още установена форма. [...] Очевидно е, че трябва да се установи единство при тези форми. При обсъждането в Института за български език получи по-голяма поддръжка схващането, че те трябва да се образуват на *-ех*: *мълчех*, *мълчеше*, *мълчехме*...“ (Андрейчин/Andreychin 1951: 46). Според Т. Александрова върху кодификацията на екавите форми повлиява тъкмо изказаната на конференцията от 1951 год. гледна точка, че „трябва да се направят отстъпки в посока на екането, за да се приобщат към книжовния език носителите на западните български говори“ (Александрова/Aleksandrova 2006: 47).

РЕЧНИК	В увода	В словника	
		Дублетност във формите за мин. несов. време и мин. несов. деятелно причастие след ж, ч, ш при глаголи от 1 и 2 спрежение	Дублетност при глаголи с Я под ударение след гласна
<p><i>Правописен и правоговорен наръчник, 1945 г.</i></p>	<p>След ж, ч, ш минало несовършено време завършва (под ударение) на -ех или -ах, а след гласна – на -ех или -ях, напр. <i>течех (течах) (...)</i> <i>поех (поях)</i>.</p>	<p>Няма регистрирана дублетност; представени са само екавите форми:</p> <p>греша – грешех, -ел; държа – държех, -ел; мълча – мълчех, -ел.</p>	<p>Няма регистрирана дублетност, последователно са въведени само екавите форми:</p> <p>безпокоя – безпокоех, -ел; боя (се) – боех, боел; броя – броех, броел; доя – доех, доел; загноя – загноех, загноел; кроя – кроех, кроел; роя – роех, роел; стоя – стоех, -ел; строя – строех, -ел; тая – таех, -ел.</p>
<p><i>Правописен речник Хемус на българския книжовен език, 1945 г.</i></p>	<p>В увода не е уговорена дублетност.</p>	<p>В словника дублетността е отразена само при някои глаголи:</p> <p>греша – грешах, (ех), -ал (-ел); пека – печах (-ех), -ал, (-ел);</p>	<p>При повечето глаголи не е дадена парадигмата. При някои има дублетност:</p> <p>стоя – стоях, стоял, -яли; устоя – устоях, устоял; строя – строях (-ех), -ял (-ел).</p>
<p><i>Правописен речник на българския книжовен език, 1945 г.</i></p>	<p>Дублетността не е уговорена в увода.</p>	<p>Непоследователно е въведена в словника:</p> <p>греша – грешех, грешел; държа – държех, държах, държел, държал; мълча – мълчах, мълчал.</p>	<p>При малка част от глаголите е дадена парадигма.</p> <p>броя – броех, броел; стоя – стоял, стояли; строя – строех, строел, строен;</p>
<p>ПРБКЕ, второ прераб. изд. 1948 г.</p>	<p>Дублетността не е уговорена в увода.</p>	<p>Непоследователно е въведена в словника:</p> <p>греша – грешех, грешел; държа – държах, държал, държех, държел; мълча – мълчах, мълчал.</p>	<p>При повечето глаголи не е дадена парадигмата. С изкл. на глагола <i>стоя</i> при останалите глаголи последователно са въведени екавите форми:</p> <p>боя се – боех се, боел се; броя – броех, броел, броен; стоя – стоях, стоял, стояли; строя – строех, строел, строен;</p>

<p>ПРБКЕ, трето прераб. изд. 1954 г.</p>	<p>Дублетността не е уговорена в увода.</p>	<p>Дублетността е непоследователно е въведена в словника: греша – грешех, грешел; държа – държах, държал, държех, държел; мълча – мълчех, мълчел, мълчах, мълчал.</p>	<p>При повечето глаголи не е дадена парадигмата, с изкл. на глагола <i>стоя</i> при останалите глаголи последователно са въведени екавите форми: боя се – боех се, боел се; боя – боех, боел, боен; стоя – стоях, стоял, стояли строя – строех, строел.</p>
<p><i>ПРБКЕ</i>, четвърто попр. издание, 1958 г.</p>	<p>Дублетността не е уговорена в увода, но е последователно въведена в словника.</p>	<p>греша – грешах и грешех, грешал и грешел, грешели; дължа – дължех, дължел и дължах, дължал; държа – държах, държал и държех, държел; мълча – мълчех, мълчел и мълчах, мълчал.</p>	<p>безпокоя – безпокоях и безпокоех, безпокоял и безпокоел; боя се – боях се и боех се, боял се и боел боя – боях и боел; боях – боях и боел; доя – доях и доех, доял и доел, доели кроя – кроях и кроех, кроял и кроел настоя – настоях, настоял, настояли роя – роях и роех, роял и роел, роели се стоя – стоях и стоех, стоял и стоел строя – строях и строех, строял, строяли и строел състоя (се) – състоях и състоех, състоял, състояли и състоел тая – таях и таех, таял и таел</p>
<p>ПРБКЕ, шесто прераб. издание, 1965 г.</p>	<p>Уговорена е дублетност: Заб. 2. В мин. несов. време след гласна или <i>ж, ч, ш</i> при глаголи с ударение на последната сричка се изговаря и пише <i>я (а)</i> или <i>е</i>: <i>броях</i> и <i>броех</i>, <i>мълчах</i> (<i>-еше</i>) и <i>мълчех</i>, <i>дължах</i> и <i>дължех</i> и пр. (с. 5).</p>	<p>Дублетността е последователно въведена: греша – грешах и грешех, грешал и грешел; държа – държах и държех, държал и държел; мълча – мълчах и мълчех, мълчал и мълчел.</p>	<p>Дублетността е последователно въведена: безпокоя – безпокоях и езпокоех, безпокоял и безпокоел; боя се – боях се и боех се, боял се и боел се; боя – боях и боел; боях – боях и боел; доя – доях и доех, доял и доел; кроя – кроях и кроех, кроял и кроел настоя – настоях, настоял, настояли роя – роях и роех, роял и роел; стоя – стоях и стоех, стоял и стоел; строя – строях и строех, строял, строяли и строел;</p>

			състоя – състоях и състоех, състоял, състояли и състоел; тая – таях и таех, таял и таел
ПРСБКЕ, 1983 г	Допуска се <i>e</i> само в окончанията за мин. несв. време (1 л. ед. и мн. ч.), но единствено след гласна или <i>ж, ч, ш</i> : <i>броях</i> и <i>броех</i> , <i>мълчах</i> и <i>мълчех</i> , <i>държахме</i> и <i>държихме</i> и пр.	Дублетността е последователно въведена.	Дублетността е последователно въведена.
ПРСБКЕ, 1995 г.	Без промени от ПРСБКЕ, 1983 г.		
<i>Нов правописен речник на българския език</i> , 2002 г.	В 1 и 2 л. на глаголите в мин. св. и мин. несв. вр. <i>я</i> остава непрегласено и в позиция пред мека сричка: <i>видяхме</i> , <i>видяхте</i> ... Заб. Това се отнася и за случаите, в които 1 л. ед.ч. и 2 и 3 л. мн.ч. на глаголите в мин. несв. вр. я (или а) в окончанието е в позиция след гласна или след шушкава съгласна: <i>ж, ч, ш, щ</i> (<i>шт</i>). <i>броях</i> – <i>брояхме</i> , <i>брояхте</i> (а не: <i>броех</i> , <i>броехме</i> , <i>броехте</i>); <i>мълчах</i> – <i>мълчахме</i> , <i>мълчахте</i> (а не: <i>мълчех</i> , <i>мълчехме</i> , <i>мълчехте</i>) (с.22). Дублети: <i>весна се</i> и <i>вясна се</i> (с. 22).		Дублетността е отстранена както в увода, така и в словника.
ОПР <i>Глаголи</i> , 2016 г.	Въведена е дублетност при някои глаголи на <i>-оя</i> под ударение във формите за мн.ч. на мин. несв. деят. причастие.		Виж следващата таблица.

Таблица 1. Кодификация на правилото за променливото *я* след *ж, ч, ш* и след гласна в речниците от 1945 г. до днес

Дублетността в имперфект за първи път е отразена в **Правописния и правоговорен наръчник, 1945 г.**: „*В случаи след ж, ч, ш мин. несв. време завършва (под ударение) на -ех или -ах, а след гласна – на -ех или -ях, напр. течех (течах), поех (поях)*“ (Наръчник/Narachnik 1945: 11–12). В словника обаче не е отразена, въведени са само екавите форми: *греша – грешех, -ел; държа – държих, -ел; мълча – мълчех, -ел; безпокоя – безпокоех, -ел; боех, боел; броех, броел; доех, доел; загноех, загноел; кроех, кроел; роех, -ел; стоех, -ел; строех, -ел; таех, -ел.*

В **Правописния речник Хемус на българския книжовен език, 1945 г.**, не е кодифицирана дублетност в увода, отбелязано е, че мин. св. вр. и мин. несв. време (под ударение) не могат да завършват на *-ех*, само на *-ях* (Речник Хемус/Rechnik Nemus 1945: 5). Не е уговорено обаче дали това важи за случаите след гласна *и* след *ж, ч, ш*. В словника дублет-

ността е въведена (*грешах (-ех), -ал (-ел); пека – печах (-ех), -ал, (-ел)*), но не при всички глаголи – напр. при глагола *мълча* не са дадени формите за имперфект. При повечето глаголи на *-оя* не е дадена парадигмата. Само при някои глаголи е кодифицирана дублетност: *стоя – стоях, стоял, -яли; строях (-ех), -ял (-ел)*.

В *Правописен речник на българския книжовен език*, 1945 г. и следващите му две преработени издания от 1948 г. и 1954 г. този вид дублетност не е уговорена в увода, в словника е въведена непоследователно: *греша – грешех, грешел; държа, държех, държах, държел, държал*. При глаголите на *-оя* парадигма е дадена само при малка част от глаголите. Срещат се както екави, така и якави форми: *броя – броех, броел; стоя – стоял, стояли; строя – строех, строел, строен*.

В следващото преработено издание от 1958 г. дублетността също не е уговорена в увода, но е последователно въведена в словника: *греша – грешах и грешех, грешал и грешел, грешели; дължа – дължех, дължел и дължах, дължал; държа – държах, държал и държех, държел; мълча – мълчех, мълчел и мълчах, мълчал*. При повечето глаголи на *-оя* парадигмата не е дадена. С изключение на глагола *стоя* при останалите глаголи последователно са въведени екавите форми: *боя се – боех се, боел се; броя – броех, броел, броен; стоя – стоях, стоял, стояли; строя – строех, строел, строен*.

В преработено издание на ПРБКЕ от 1965 г. дублетността е уговорена и в увода: „Заб. 2. В мин. несв. време след гласна или *ж, ч, ш* при глаголи с ударение на последната сричка се изговаря и пише *я (а)* или *е*: *броях* и *броех, мълчах (-еше)* и *мълчех, дължах* и *дължех* и пр.“ (ПРБКЕ/РРВКЕ 1965: 5). Последователно е въведена и при глаголите на *-я* под ударение пред гласна.

Дублетността при тези глаголи е кодифицирана и в *Академичната граматика*: „След съгласните *ж, ч, ш* основата на минало несвършено време при глагол с краесловно ударение се образува с гласна *а* или с гласна *е*: *държа – държах и държех, стърча – стърчах и стърчех, душа – душах и душех*. След гласна основата на минало несвършено време при глаголи с краесловно ударение се образува с *я* или с *е*: *стоя – стоях и стоех*“ (Морфология/Morfologiya 1998: 147). Уговорена е в

увода и последователно е въведена в словника и на академичния *Правописен речник на съвременния български език* от 1983 г., както и във фототипното му издание от 1995 г. (вж. Таблица 1).

В този смисъл кодификацията на екавите форми за имперфект и за минало несвършено деятелно причастие има дълга история, в която се сблъскват вече утвърденото през 19. век в книжовния език правило за изговора на ятовата гласна и говорната практика, характерна за част от езиковата територия. Един от приоритетите при кодификацията на книжовния ни език през изминалия век е обединяващата му функция. От казаното по-горе стана ясно, че има два възгледа как да бъде постигната тази обединяваща функция. Единият – чрез включване на черти от западните говори (екането) посредством дублетността като инструмент на кодификацията, като при тази обосновка се извежда и функционалният критерий – различаване на формите за мин. св. и мин. несв. време, съответно на мин. св. и мин. несв. деятелно причастие при глаголите от първо и второ спрежение, при които те съвпадат. Според другия възглед обединяваща функция има самото правило за променливото я, тъй като правилото не отговаря на положението на нито един конкретен диалект. Видимо през втората половина на миналия век в кодификацията надделява първото мнение, а допускането на екавите форми в имперфект и мин. несв. деятелно причастие след шушкава съгласна и гласна е едно от проявленията на тенденцията за демократизация на книжовния език заедно с акцентната дублетност в аорист и минало свършено деятелно причастие и акцентната дублетност при отделни глаголи.

Дублетността във формите за имперфект окончателно отпада в *Нов правописен речник*, 2002 г. И ако кодифицирането ѝ в речниците до 2002 г. става в съгласие с критерия за нормативност, а именно включването на черти от западните говори в книжовноезиковата норма, то отпадането ѝ през 2002 г. говори за надделяване на критерия системност – опит за унификация на системата посредством изключване на формите изключения от правилото за променливото я.

В *Нов правописен речник*, 2002 г., е налице тенденцията към осъвременяване на езика, постигната чрез отпадането на категории дублетни форми, кодифицирани в ПРСБКЕ. В този смисъл ПРСБКЕ, 1983 г.,

като първи академичен нормативен речник може да бъде видян като важен преходен етап от осъвременяването на езика, който има за задача да обобщи тенденциите в кодификацията от 30-те години до издаването му, да допусне по-голяма демократизация в езика, за да може на покъсен етап еднозначно да бъдат отсети по-перспективните форми. Така в съответствие с опита за осъвременяване на езика в *Нов правописен речник* „са оставени например само формите от типа *стоях, стояхме, мълчах, мълчахме* – форми за 1 л. ед.ч. и за трите лица мн.ч., мин. несв. време от типа на *стоя, мълча*, съдържащи гласна или шумова съгласна пред окончанието. С това е даден ясен знак, че форми като *стоех, мълчех, мълчехме* вече не се препоръчват. Същото се отнася и за миналите деятелни причастия при такива глаголи: *стоял, стояли, мълчал, мълчали*, а не *стоел, стоели, мълчел, мълчели*. По изключение при някои причастия от този тип, където формите с *е* все още са с активна употреба, те също се допускат, напр. *сушал, сушели* (вм. *сушали*), *поял, поели* (вм. *пояли*). (НПР/ NPR 2002: 11).

Последната забележка препраща към дублетността във формите за множествено число на миналите несвършени деятелни причастия, кодифицирана в последните три академични речника (ПРСБКЕ, 1983 г.; НПР, 2002 г.; ОПР Глаголи, 2016 г.). Тъкмо този вид дублетност има пряко отношение към свръхякането, наблюдавано в устната реч.

ПРСБКЕ, 1983 г.	НПР, 2002 г.	ОПР Глаголи, 2016 г.
безпокоях и безпокоех, безпокоял и безпокоел, -яли и -ели	безпокоял, безпокоели	безпокоял, безпокоели и безпокояли
благоустроях и благоустроох; -яли и -ели	вж. строя: строях, строял, строели	благоустроял, благоустрояли и благоустроели
боях и боех, боял, -яли и -ели и боел	боях, боял, бояли се	боял се, бояли се
броях и броех, броял, -яли и -ели и броел	брояли и броели	броял, брояли и броели
доиздоях – доиздоях, доиздоял, <i>-ели</i>		доиздоял, доиздо-яли и доиздоели

достоях и достоех, достоял – -яли, -ели и достоел	липсва	липсва
достроях и достроех, достроял – -яли и -ели и достроел	вж. строя: строях, строаял, <i>строели</i>	достроял, дострояли и достроели
доугоях и доугоех, доугоаял, -ели	вж. гоая се: гоаял, <i>гоели</i>	доугоял, доугояли и доугоели
доаях и доаях, доаял, доаяли и доаяли , доаял	доаял, <i>доаяли</i>	доаял, доаяли и доаяли
заброях и заброех, за- броял, -яли и заброел	вж. броя: брояли и броели	заброял, заброяли и заброели
загноях и загноех, загноаял, -яли и загноел	вж. гноая: гноаял, <i>гноели</i>	загноаял, загноаяли и загноели
задоаях и задоаях, задоаял, -яли и -ели и задоаял	липсва	липсва
закроя – закроях и закроех, закроял, -яли и закроел	липсва	закроял, закрояли и закроели
запоя – запоях и запоех, запоял, -яли и запоел	вж. поая: поаял, <i>поели</i>	запоял, запояли и запоели
засвоя – засвоях и засвоех, засвоял, -яли и засвоел	липсва	липсва
издоая – издоаях и издоаях, издоаял и издоаял	вж. доая: доаял, <i>доаяли</i>	издоаял, издоаяли и издоаяли
изкроя – изкроях, изкроял, -ели		изкроял, изкрояли и изкроели
кроя – кроях и кроех, кроял, -яли и кроел	кроял, <i>кроели</i>	кроял, крояли и кроели
нагноая – нагноаях и нагноаях, нагноаял, -яли и нагноаял, -ели	вж. гноая: гноаял, <i>гноели</i>	гноаял, <i>гноели</i> ;
нагоая – нагоаях и нагоех, нагоаял, -яли и нагоел	вж. гоая: гоаял, <i>гоели</i>	гоаял, гоаяли и гоели
надоаях и надоех, надоял и надоаял	вж. доая: доаял, <i>доаяли</i>	надоаял, надоаяли и надоаяли
надстроя – надстроях и надстроех, надстроял, -ели и надстроел	вж. строя: строях, строаял, <i>строели</i>	надстроял, надстрояли и надстроели
накроя – накроих и накро- ех, накроял, -яли и накроел	вж. кроая: кроаял, <i>кроели</i>	накроял, накрояли и накроели

нароя се – нароях и наро- ех, нароял, -яли и нароел	вж. роя: роял, роели	нароял, нарояли
наслоях и наслоех, наслоял, -яли и наслоел	вж. слоя: слоял, слоели	наслоял, <i>наслоели</i>
настоях и настоех, настоял, -яли и настоел	вж. стоя: стоял, стояли	настоял, настояли
побоях и побоех, побоял, -яли и побоел	вж. боя се: боях, боял, бояли се	побоял се, побояли се
поддоях и поддоех, поддоял, -яли и поддоел	липсва	липсва
подоях и подоех, подоял, -яли и подоел	липсва	липсва
позагнаох и позагноех, позагнаох, -яли и позагноел	вж. гноя: гноял, гноели	позагнаох, <i>позагноели</i>
позастоях и позастоех, поастоял и позастоел	вж. стоя: стоял, стояли	позастоял се, позастояли се
построях и построех, построял, -яли и построел	вж. строя: строях, строял, <i>строели</i>	построял, построял и построели
понагоях и понагоех, понагоял, -яли и понагоел	вж. гноя: гноял, гноели	понагнаох, понагнаохли
пооткроях и пооткроех, пооткроял, -яли и пооткроел	вж. кроя: кроял, кроели	пооткроял, <i>пооткроели</i> ;
попрекроях и попрекроех, попрекроял, -яли и попрекроел	липсва	липсва
поскроях и поскроех, поскроял, -яли и поскроел	липсва	поскроял, поскρο- яли и поскроели
постоял и постоел – св.	вж. стоя: стоял, стояли	постоял, постояли
построях и построех, построял, -яли и построел	вж. строя: строях, строял, <i>строели</i>	построял, построял и построели
потая (се) – потаях и пота- ех, потаял, -яли и потаел	вж. тая: таял, таели	потаял, <i>потаели</i>
поугоях и поугоех, поугоял, -яли и поугоел	вж. гоя се: гоял, гоели	поугоял, поугояли и поугоели
поупоях и поупоех, поупоял, -яли и поупоел	вж. поя: поял, поели	поупоял, поупояли и поупоели
поусвоях и поусвоех, поусвоял, -яли и поусвоел	вж. своя: своял, своели	поусвоял, поусво- яли и поусвоели ;

престоях и престоех, престоял, -яли и престоел	вж. стоя: стоял, стояли	престоял, престояли
престроях и престроех, престроял, -яли и престроел	вж. строя: строях, строял, строели	престроял, престрояли и престроели
пристроях и пристроех, пристроял, -яли и пристроел	вж. строя: строях, строял, строели	пристроял, пристрояли и пристроели
разстроях и разстроех, разстроял, -яли и разстроел	вж. строя: строях, строял, строели	липсва
роях и роех, роял, -ели и роел	роял, роели	роял се, рояли се и роели се
стая (се) – стаях и стаех, стаял, -яли и стаел	вж. тая: таял, таели	стаял, стаели
стоя – стоях и стоех, стоял, -яли и стоел	стоял, стояли	стоял, стояли
строя – строях и строех, строял, -яли и строел	строях, строял, строели	строял, строяли и строели;
състои се – състояло, -яли и състоело	състояло се	състоял се, състояли се
тая- таях и таях, таял и таел, таяли и таели	таял, таели	таял, таели
троя – троях и троех, троял, -яли и троел	троял, трояли	липсва
трудоустроя – трудо- устроях и трудоустроех, трудоустроял, -яли и трудоустроел	трудоустроя – трудоустроях, трудоустроял, трудоустроели	трудоустроял, трудоустрояли и трудоустроели
убоях и убоех, убоял, -яли и убоел	липсва	липсва
угоях и угоех, угоял, -яли и угоел	вж. голя: голял, гоели	угоял, угояли и угоели
удостоях и удостоех, удостоял, -яли и удостоел	удостоял, удостоели	удостоял, удосто- яли и удостоели
успокоях и успокоех, успокоял, -яли и успокоел	успокоял, успокоели	успокоял, успокоели;
устоях и устоех, устоял, -яли и устоел	вж. стоя: стоял, стояли	устоял, устояли
устроях и устроех, устроял, -яли и устроел	вж. строя: строях, строял, строели	устроел, устроели

утаях и утаех, утаял, -яли и утаел	вж. тая: таял, таели	утаял се, утаели се
утроях и утроех, утроял, -яли и утроел	вж. троя: троял, трояли	утроял, утрояли

Таблица 2. Дублетност във формите за множествено число на минало несвършено деятелно причастие

Таблицата показва, че от 62 глагола, завършващи на -оя под ударение, при които в ПРСБКЕ е регистрирана дублетност във формите за имперфект и за мин. несв. деятелно причастие, дублетност във формите за множествено число на миналото несв. деятелно причастие има едва при 10 глагола: *безпокоя – -яли и -ели, благоустроя – -яли и -ели, боя – -яли и -ели, броя – -яли и -ели; достоя – -яли и -ели; достроя – -яли и -ели, доя – -яли и -ели, задоя – -яли и -ели; нагноя – -яли и -ели, тая – -яли и -ели*. При по-голямата част от глаголите в групата (43 глагола) кодифицираното окончание във формите за мн. число в разрез с правилото за променливото я е *-яли*. При някои от глаголите експлицитно не са посочени форми за множествено число на причастията, а регистрирано окончание *-ели* имат едва 5 глагола: *доиздоя – доиздоели, доугоя – доугоели; изкроя – изкроели; надстроя – надстроели и роя – роели*. Прави впечатление, че има разлики при причастията от глаголи, образувани от един и същ основен глагол: *доугоя – само доугоели; угоя – само угояли; голя – само гоели*.

В *Нов правописен речник*, 2002 г., в това отношение е направен опит да се внесе системност в парадигмата, като са дадени само формите на основния глагол, а при представъчните глаголи е дадена препратка към него (*построя (се) –иш (вж. строя)*; *благоустроя, -иш (вж. строя)* или *доугоя (се), -иш (вж. голя се)*; *угоя (се), -иш (вж. голя се)*). Освен това за разлика от ПРСБКЕ в НПР в съответствие с правилото за променливото я преобладават формите на *-ели*. Форма на *-яли* имат само глаголите *боя (се), стоя* и *троя* и производните им, а дублетни форми само глаголът *броя (брояли и броели)* и производните му. Всички останали глаголи имат окончание за 3 л. мн.ч. *-ели*.

И докато в *Нов правописен речник*, 2002 г., единственият случай на дублетност в множественото число на миналите несвършени деятелни причастия е при глагола *(за)броя – (за)брояли* и *(за)броели*, в **ОПР Гла-**

голи, 2016 г., вероятно в резултат на непоследователната кодификаторска практика и в съответствие с разколебаната употреба обхватът на дублетността е разширен. Дублетност при формите за 3. л. мн.ч. за минало несвършено деятелно причастие има при 30 глагола (*безпокоели* и *безпокояли*, *благоустроели* и *благоустроляли*, *брояли* и *броели*, *преустроляли* и *преустроели*, *удостояли* и *удостоели* и др.). Кодификаторското решение съвместява диахронния и синхронния подход в кодификацията на книжовния език, стремежа към историческа коректност и към отчитане на реалната речева практика. Освен това между НПР 2002 и ОПР Глаголи 2016 се наблюдава по-голяма приемственост и последователност по отношение на множественото число на миналите несв. деятелни причастия, отколкото между ПРСБКЕ 1983 и НПР 2002. Само екавите форми, както и в НПР 2002, са запазени при глаголите *гноя* – *гноели*, *насля* – *наслоели*, *пооткроя* – *пооткроели*, *потая* – *потаели*, *тая* – *таели*, *стая* – *стаели*, *утая* – *утаели*. Само якави форми – както и в НПР 2002 – са дадени при глагола *боя се* и производните му (*бояли се*, *побояли се*), глагола *стоя* и производните му (*настояли*, *позастояли се*, *постояли*, *престояли*, *стояли*, *устояли*), глагола *утроя* (*утрояли*) и глагола *нароя*.

Възможно е в този смисъл свръхякането в устната реч да е дало отражение на кодификаторското решение за увеличаване на обхвата на дублетността при множественото число на миналите несвършени деятелни причастия при глаголите на *-оя* под ударение. От правописните речници *свръхякането* като ненормативно явление от узуса се споменава в *Нов правописен речник, 2002 г.*, като между причините се извеждат и чисто фонетични предпоставки: „В устната реч понякога се наблюдава освен неправилно екане (*голем*, *бел* вм. *голям*, *бял*), и неправилно якане (*голями*, *бяли*, *цяли* вм. *големи*, *бели*, *цели* или *голямия*, *бялия*, *цялия* вм. *големия*, *белия*, *целия*). Това е проява на свръхстарателност при българи от западните краища или пък е диалектно влияние в речта на граждани от определени райони и на изток от ятовата граница. Посоченото явление се среща при сравнително ограничен брой думи. То почти не се наблюдава в случаите, когато ятовата гласна е пред шушкава съгласна (*ж*, *ч*, *ш*, *щ* (*ит*)) или пред *й*: *грях* – *грешен* (не: *гряшен*). Когато в подобни думи с променливо *я* ударени-

ето не пада върху ятовата гласна, отклонения от правилото няма: *големина* (а не: *голямина*); *белота* (а не: *бялота*); *пенлив* (не: *пянлив*); *млекар* (не: *млякар*)“ (НПР/NPR 2002: 23–24).

Освен в **Нов правописен речник, 2002 г.**, в правописните речници якав изговор на променливото *я* е отбелязан само в **Правописния и правоговорен наръчник, 1945 г.**: „Има някои думи, които понякога погрешно се пишат с *я* вместо с *е*, напр.: *тежест* (не: *тяжест*), *обред* (не: *обряд*), *десетък*, *десетка* (не: *десятьк*, *десятка*). (...) Приети са в книжовния език форми *тестен*, *брашнен*, *кадифен* и под., а не *тестян*, *брашнян*, *кадифян*“ (Наръчник/Narachnik 1945: 8).

Забележка да не се допуска якав изговор във формите за мин. св. и мин. несв. деятелно причастие и мин. страдателно причастие пред окончание *-и*, както и при членуване на прилагателни и причастия (*-ият*, *-ия*) в м.р. ед.ч. има и в **Правописния речник Хемус на българския книжовен език, 1945 г.**: „На тази точка, както и на следващата, трябва да се обърне особено внимание, поради честите грешки, които се правят с неуместната употреба на *я*“ (Речник Хемус/Rechnik Nemus 1945: 5).

А преди това и в „Българска граматика“ Н. Костов нарича явлението нов преглас на *ят* и го отнася към книжовния език. Според него то се дължи не само на аналогията, но и на чисто фонетични причини: „Поради особени причини днес се явяват нови случаи с изговор *я* за *ят*. По-определено, в някои срички *ят* се е прегласило в *е* и след това по аналогия или поради фонетични причини отново добива изговор *я*. Така, край *голям*, *голяма*, *голямо*, се явява и изговор *голями*. Особеното в множествената форма е това, че сричката след *ят* е с самогласка *и*. Посочи се, че мекостта на преднонебните *е* и *и* е намалела. Тъкмо това е условие да се прокара аналогия за изговора на трите форми на прилагателното за единствено число. Този нов преглас се застъпя във формата за множествено число на прилагателни – *бяли*, *сляпи*, *цяли*, на съществителни – *ряпи*, *мряни*, а също тъй и в глаголни форми. Край изговор *бяхъ* и *бяха* за *бѣхъ* и *бѣха*, дето *я* за *ят* е напълно правилно, имаме и *бяхме* и *бяхте* за *бѣхме* и *бѣхте*, дето *ят* стои пред сричка с *е*, но е и пред небна съгласка. В книжовната реч никога няма да се чуе изговора *бяхше*. Нов преглас *ят* – *я* имаме и в минали причастия – *видяли*,

спряли, търпяли и др. П. П. Славейков римува например *гали с простряли*.

Този преглас е ново явление и се извършва в книжовния език. Можем да го обясним с аналогия, но има и чисто фонетични причини. Край *бяль, бяла, бяло* може да се изговори и *бяли*, но никой не изговаря глаголна форма *бЪля с я* – *бяля*. Мъчнотията за такъв изговор тук иде от голямата мекост на втората сричка. Такава мекост няма в сричка *-ли* на формата *бЪли*.“ (Костов/Kostov 1939: 24).

Направеният в статията преглед на кодификацията не дава основания да заключим, че отклоненията в устната реч произтичат от непосредователност в кодификаторските решения (с изключение на кодификацията на формите за мн.ч. при миналите несвършени деятелни причастия на глаголите на *-оя* под ударение), тъй като допусканията са основно в посока на екавите форми. Забележките в двата правописни речника и в граматиката на Н. Костов показват, че якавият изговор на променливото *я* там, където според правилото изговорът е екав, не е ново явление. Може обаче да се предположи, че през 30-те и 40-те години на миналия век неправилното якане е било характерно за отделни диалекти (напр. югоизточните), докато днес *сврѣхякането* може да се разгледа като мезолектно явление. На разпространението на *сврѣхякането* влияят и екстралингвистични фактори, каквито са онлайн комуникацията, която съвместява черти едновременно на устната и писмената комуникация. Влияние оказват и медиите, тъй като *сврѣхякането* се среща не само в разговорната реч, но все повече навлиза и в публичната реч. Що се отнася до вътрешноезиковите причини за *сврѣхякането*, то те са по всяка вероятност идентични на посочените през 30-те години на миналия век. Това са, от една страна, фонетичните причини – не твърде голямата мекост на следходната сричка, и аналогията, от друга: формалното изравняване на моделите, при което по-разпространеният модел се разпространява и върху близък, но по-рядко срещан модел.

ЛИТЕРАТУРА / REFERENCES

Александрова 2006: Александрова, Т. Някои наблюдения върху кодификацията и действието на правилото за променливото *я*. – Български

език, № 3. [Aleksandrova 2006: *Aleksandrova, T.* Nyakoi nablyudeniya varhu kodifikatsiyata i dejstvieto na praviloto za promenlivoto ya. – Balgarski ezik, № 3.]

Андрейчин 1944: *Андрейчин, Л.* Основна българска граматика. София, Хемус. [Andreychin 1944: *Andreychin, L.* Osnovna balgarska gramatika. Sofia, Hemus.]

Андрейчин 1951: *Андрейчин, Л.* Основните проблеми на съвременния български правопис. – Български език, № 1. [Andreychin: 1951: *Andreychin, L.* Osnovnite problemi na balgarskiya pravopis. – Balgarski ezik, I, № 1.]

Костов 1939: *Костов, Н.* Българска граматика. София, Казанлъшка долина. [Kostov 1939: *Kostov, N.* Balgarska gramatika. Sofia, Kazanlashka dolina.]

Калканджиев 1936: *Калканджиев, П.* Кратка българска граматика. Пловдив, Левски. [Kalkandzhiev 1936: *Kalkandzhiev, P.* Kratka balgarska gramatika. Plovdiv, Levski.]

Наръчник 1945: Правописен и правоговорен наръчник. *И. Хаджов, Ц. Минков, Д. Осинин, С. Стойков, Н. Костов, С. Илчев, Д. Маджаров, К. Генев.* София, Българска книга. [Narachnik 1945: Pravopisen i pravogovoren narachnik. *I. Hadzhov, Ts. Minkov, D. Osinin, S. Stojkov, N. Kostov, S. Ilchev, D. Madzharov, K. Genov.* Sofia, Balgarska kniga.]

ГСБКЕ 1983: Граматика на съвременния български книжовен език. Том 2. Морфология. София, Изд. на БАН. [GSBKE 1983: Gramatika na savremenniya balgarski knizhoven ezik. Tom 2. Morfologiya. Sofia, Izd. na BAN.]

НПР 2002: Нов правописен речник на българския език. София, Хейзъл. [NPR 2002: Nov pravopisen rechnik na balgarskiya ezik. Sofia, Heyzal.]

ОПР Глаголи 2016: Официален правописен речник на българския език. Глаголи. София, Просвета. [OPR Glagoli 2016: Ofitsialen pravopisen rechnik na balgarskiya ezik. Glagoli. Sofia, Prosveta.]

Попов 1941: *Попов, Д.* Българска граматика. София, Христо Г. Данов. [Popov 1941: *Popov, D.* Balgarska gramatika. Sofia, Hristo G. Danov.]

ПРБКЕ 1945: Правописен речник на българския книжовен език. *Л. Андрейчин, И. Леков, В. Георгиев.* София, Министерство на нар. просвета. [PRBKE 1945: Pravopisen rechnik na balgarskiya knizhoven ezik. *L. Andreychin, I. Lekov, V. Georgiev.* Sofia, Ministerstvo na nar. prosveta.]

ПРБКЕ 1948: Правописен речник на българския книжовен език. *Л. Андрейчин, И. Леков, В. Георгиев.* София, Народна просвета. [PRBKE 1948: Pravopisen rechnik na balgarskiya knizhoven ezik. *L. Andreychin, I. Lekov, V. Georgiev.* Sofia, Narodna prosveta.]

ПРБКЕ 1954: Правописен речник на българския книжовен език. *Л. Андрейчин, В. Георгиев, И. Леков, Ст. Стойков.* София, Народна просвета.

[PRBKE 1954: *Pravopisen rechnik na balgarskiya knizhoven ezik. L. Andreychin, V. Georgiev, I. Lekov, St. Stoykov.* Sofia, Narodna prosveta.]

ПРБКЕ 1958: *Правописен речник на българския книжовен език. Л. Андрейчин, В. Георгиев, И. Леков, Ст. Стойков.* София, Народна просвета.

[PRBKE 1958: *Pravopisen rechnik na balgarskiya knizhoven ezik. L. Andreychin, V. Georgiev, I. Lekov, St. Stoykov.* Sofia, Narodna prosveta.]

ПРБКЕ 1965: *Правописен речник на българския книжовен език. Л. Андрейчин, В. Георгиев, И. Леков, Ст. Стойков.* София, Народна просвета.

[PRBKE 1965: *Pravopisen rechnik na bylgarskiya knizhoven ezik. L. Andreychin, V. Georgiev, I. Lekov, St. Stoykov.* Sofia, Narodna prosveta.]

ПРСБКЕ 1983: *Правописен речник на съвременния български книжовен език.* София, Академично издателство „Марин Дринов“.

[PRSBKE 1983: *Pravopisen rechnik na savremenniya balgarski knizhoven ezik.* Sofia, Akademichno izdatelstvo Marin Drinov.]

ПРСБКЕ 1995: *Правописен речник на съвременния български книжовен език.* София, Академично издателство „Марин Дринов“.

[PRSBKE 1983: *Pravopisen rechnik na savremenniya balgarski knizhoven ezik.* Sofia, Akademichno izdatelstvo Marin Drinov.]

Речник Хемус 1945: *Правописен речник Хемус на българския книжовен език. Л. Андрейчин.* София, Хемус.

[Rechnik Nemus 1945: *Pravopisen rechnik Nemus na balgarskiya knizhoven ezik. L. Andreychin.* Sofia, Nemus.]

Стойков 1973: *Стойков, Ст. Правоговор и правопис. – Български език, № 3.* [Stoykov 1973: *Stoykov, St. Pravogovor i pravopis. – Balgarski ezik, № 3.*]

Теодоров-Балан 1940: *Теодоров-Балан, Ал. Нова българска граматика.* София, Т. Ф. Чипев.

[Teodorov-Balan 1940: *Teodorov-Balan, Al. Nova balgarska gramatika.* Sofia, T. F. Chipev.]

✉ Жанета Златева, докторант

Секция за съвременен български език

Институт за български език „Проф. Л. Андрейчин“ при БАН

бул. „Шипченски проход“ 52, бл. 17, 1113 София, България

✉ Zhaneta Zlateva, PhD Student

Department of Modern Bulgarian Language

Institute for Bulgarian Language, Bulgarian Academy of Sciences

52 Shipchenski prohod, Bl. 17, Sofia 1113, Bulgaria